

В. О. СМІРНОВА

НЕПОПУЛЯРНІ РІШЕННЯ ЯК ПРОЯВ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВОЛІ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Досліджуються непопулярні політичні рішення як прояв впливу індивідуальної політичної волі та політичної відповідальності в контексті соціально-політичного виміру функціонування державного механізму.

Ключові слова: політична відповідальність, непопулярні рішення, політична воля, легітимність.

Смирнова В. А. Непопулярные решения как проявление индивидуальной политической воли и ответственности

Досліджуються непопулярні політичні рішення як прояв впливу індивідуальної політичної волі та політичної відповідальності в контексті соціально-політичного виміру функціонування державного механізму.

Ключові слова: політична відповідальність, непопулярні рішення, політична воля, легітимність.

Smirnova Valentyna. Unpopular decisions as a display of individual political will and responsibility

This article deals with impact of political responsibility institutes and accepting of unpopular decisions as a display of individual political will on socio-political dimension of a state functioning.

Key words: political responsibility, unpopular decision, political will, legitimacy.

Політичний процес, заснований на координації дій органів державної влади з громадянським суспільством, потребує чіткої консолідації, врахування відкритих і латентних загроз, визначення можливих перспектив, вироблення необхідної стратегії та прийняття відповідних рішень. Модернізація соціально-політичного устрою неможлива без наявності політичної волі, яка, в свою чергу, знаходить своє відображення у реальних рішеннях управлінської верхівки, здатних змінити динаміку державотворчих перетворень. Безініціативність політичної еліти супроводжується зниженням ди-

наміки конструктивних процесів усередині політичної системи та може спричинити негативні наслідки, пов'язані з виникненням суспільних протиріч та втратою громадської довіри. Проте, не кожне політичне рішення матеріалізується в практичні результати та ефективні зміни. Подекуди діяльність управлінських інстанцій трансформується у численні проблеми та негативно відображається на успішності державного функціонування, надаючи актуальності питанню визначення осіб, відповідальних за прийняття помилкових чи непопулярних рішень.

З огляду на зазначену тенденцію, питання матеріалізації політичної волі у непопулярні рішення стали об'єктом дослідження представленої роботи, загальна мета якої, полягає у вирішенні наступних завдань: осмислення змісту поняття «політична відповідальність», його морально-політичного та нормативно-правового вимірів; визначення особливостей впливу явища «політичної відповідальності» на закономірності реалізації політичної волі та прийняття непопулярних рішень у рамках владно-суспільної взаємодії в умовах різних політичних режимів; пошук залежності ініціативи політичних акторів у реалізації власної політичної волі від рівня їхньої професійної компетенції; осмислення місця «політичної відповідальності» в ефективній моделі демократичної політичної системи.

Особливості втілення політичної волі в управлінських рішеннях та рамки політичної відповідальності неодноразово ставали предметом дослідження представників української суспільно-політичної думки, зокрема, А. Чемериса, О. Кучабського, В. Олуйка, М. Лесечка, А. Єрмоленка, В. Горбатенка, Г. Малкіної. Не меншої ваги зазначене питання набуло й у концепціях західної політичної школи. Особливу увагу дослідженню представленої проблеми приділяють П. Ремсі, Дж. Дан, Дж. Джонсон, Дж. Пол, Е. Вольф та інші.

Отримуючи кредит довіри від громадськості, обрані представники державної влади постають перед необхідністю артикуляції суспільних інтересів та мають реагувати на можливі виклики шляхом прийняття конструктивних рішень, зумовлених індивідуальною політичною волею. За таких обставин найпростішим форматом інтерпретації концепту «політична відповідальність» слугуватиме твердження, що це «відповідальність за здійснення публічної влади». Проте, враховуючи численні політико-правові та морально-філософські підходи до осмислення змісту досліджуваного терміну,

діапазон його функціональних значень значно розширюється. Зокрема, дослідник у галузі соціології політичних процесів Е. Вольф пропонує наступне його трактування: «Відповідальність не знаходиться виключно у площині етики, вона одночасно виступає необхідною мудрістю, що за своєю природою прагне бути реалізованою у крихкій системі соціального буття, яка, в свою чергу, розкриває часту схильність людей до різних проявів насилля. Відповідальність є політичною, оскільки вона пов'язана з плюралізмом громади. І наділений повноваженнями актор зобов'язаний координувати і розставляти пріоритети одночасно між усіма терміновими суспільними потребами, адресованими до нього. Саме політичному виміру притаманна відповідальність, яка відповідає усім векторам громадської взаємодії і визначає їхній діапазон¹. Отже, політична відповідальність є основою для імплементації принципу політичного плюралізму в програму соціального розвитку, наділяючи її функціональними можливостями регулятора широкого розмаїття громадських потреб та інтересів. Політик має втілити індивідуальну політичну волю з урахуванням існуючих у плюралістичному суспільстві потреб і вимог.

Окрім того, інтегруючи поняття «політична відповідальність» в глобальний вимір політичного процесу, Е. Вольф з його допомогою пояснює зміст соціально-філософської категорії «гуманізм». На думку автора, демократичні процеси міжнародних масштабів пов'язані з високим рівнем громадської відповідальності та соціальних зобов'язань, що набули практичного прояву. У зазначеному контексті побутує й притаманне західній політичній думці уявлення про існування колективної відповідальності, що превалює над індивідуальними зобов'язаннями². Незамінним інститутом реалізації політичної волі, що керується нормами політичної відповідальності, виступає громадянське суспільство, яке шляхом використання каналів соціальних інтеракцій забезпечує вирішення актуальних проблем суспільно-політичного характеру.

Інший дослідник Д. Міллер, який виокремлює зв'язок політичної відповідальності з процесами матеріалізації політичної волі, розкриває зміст означеного поняття в теоретичних рамках лібералізму: «Відповідальність – один із найбільш важливих, до кінця не з'ясованих термінів політичного словника, незважаючи на численні спроби

знайти відмінності між ідеальними і неідеальними, індивідуальними і загальними, позитивними і негативними його проявами. В межах ліберальної теорії, політична відповідальність позиціонує поміж важливими, але суб'єктивними моральними обов'язками і мандатом на законодавчу відповідальність. Там, де індивідуальна відповідальність не зменшується до моральних обов'язків чи правової відповідальності, вона стає невизначеною: як, скажімо, зобов'язання грати роль лояльної опозиції чи значно важливішої – як зобов'язання здійснювати функції з реалізації національних інтересів³.

Зазначений підхід полягає у розкритті природи політичної відповідальності через дві різні за своїм походженням платформи: морально-політичної та нормативно-правової. Якщо розглядати політичну відповідальність через призму юридичного трактування, її значення дещо обмежується чіткими правовими рамками політичної діяльності. Політична система кожної держави моделюється на основі розробленої правової бази, яка визначає діапазон відповідальності суб'єктів політичного процесу, окреслює рамки застосування функціональних повноважень політичної еліти, ставлячи можливість реалізації політичної волі управлінської верхівки в межі законної регламентації. Оскільки політична діяльність суспільства регулюється конституцією, в політичній термінології з'являється поняття «конституційно-правова відповідальність», яке вступає в силу у разі нехтування суб'єктом соціально-політичних відносин чітко визначених правил «політичної гри», що передбачає відповідальність останнього за протиправні вчинки⁴.

Якщо нормативно-правова складова відповідальності має затверджений перелік обмежень та фокусується на необхідності їх дотримання в ході прийняття політичних рішень, то морально-політичний аспект відзначається значно різноманітнішою природою та розкриває зв'язок політичної волі з відповідальністю у ширшому діапазоні. Оскільки демократичний політичний режим передбачає встановлення постійно діючих каналів владно-суспільної комунікації, яка виражається у наділенні управлінської верхівки владними повноваженнями для реалізації громадських інтересів, сприятливим середовищем для відображення морально-політичної складової слугує саме платформа взаємодії політичної еліти з громадянським суспільством.

Одним із ключових аспектів демократії є артикуляція суспільних очікувань, що здійснюється відповідними органами державної влади⁵. Відстоюючи національні інтереси, управлінці зобов'язані слідувати потребам власного електорату, що є передумовою постійної підтримки їхніх рейтингів. При цьому існує вірогідність прийняття непопулярних рішень, які можуть бути похідними від актуальних викликів сучасності. Такі рішення можуть призвести до виникнення протиріч між владою та громадянським суспільством та вилитись у безпрецедентну ескалацію ситуації, що мало місце під час подій 2014 року в Україні. Діюча на той час влада, взяла на себе відповідальність прийняти рішення про відтермінування підписання договору про асоціацію з ЄС, попри підтримку цієї ідеї переконливою більшістю українського населення. Результатом політичного рішення управлінської верхівки став розрив каналу владно-суспільної взаємодії та активізація народної непокори, що знайшла своє відображення у масових демонстраціях. Виходом із цієї ситуації стала тільки зміна політичної еліти, яка виявилась неспроможною знайти баланс та механізми досягнення порозуміння. Події в Україні є характерним проявом владно-суспільної конфронтації та наслідком неспроможності еліти до морально-політичної відповідальності. Індивідуальні пріоритети влади взяли верх над громадськими інтересами, що й стало причиною матеріалізації непопулярного політичного рішення в деструкцію існуючого політичного режиму. За таких обставин політична воля правлячого класу дисонувала з громадськими інтересами, у зв'язку з чим відбулася втрата відповідного рівня легітимності.

Проте, подекуди зв'язок політичної волі з непопулярними рішеннями знаходить своє відображення в умовах необхідності проведення реформування в країні задля оптимізації політико-економічної ситуації. Таким чином, ініціювання структурних змін з метою модернізації політико-економічної сфери суспільного буття створює подібні попередньому прикладу умови, коли діюча влада може вступити в конфлікт із суспільними очікуваннями. У разі відсутності повної консолідації волі, спрямованої на ініціювання реформаційних змін, від влади потрібні додаткові зусилля для підтримання власного реноме з урахуванням морально-політичного аспекту правової відповідальності.

Історія знає безліч проявів реалізації політичної волі владної верхівки за відсутності повноцінного соціального консенсусу. Зокрема, жорсткий курс соціальної політики британського прем'єра М. Тетчер став причиною гострих суспільних протиріч, що вилились у чисельні мітинги та демонстрації, продовжуючи залишатись об'єктом експертних дискусій⁶. В сучасних умовах економічних потрясінь та політичних конфліктів дедалі частішого вжитку набуває поняття «політика затягування пасків», що полягає в обмеженні соціальних видатків для регулювання фінансових балансів⁷. Зазначений політичний курс неодноразово знаходив негативний резонанс серед громадянського суспільства, проте не ставав на заваді пошуку громадського консенсусу.

Індикатором, здатним детермінувати соціальний компроміс в умовах наростання протиріч між державними інстанціями і громадянським суспільством, який дозволяє суб'єкту політичного процесу нести морально-політичну відповідальність без критичної втрати електоральної підтримки, слугує рівень легітимності. Саме легітимність стає передумовою для реалізації політичної волі управлінської еліти та можливого ухвалення непопулярних рішень, навіть у обхід публічної думки низки соціальних груп. В умовах демократичного політичного режиму такий підхід виступає своєрідним симбіозом традиційного положення «макіавеллізму» «мета виправдовує засоби» і морально-політичної відповідальності, як одного з принципів ліберальної етики. Іншими словами, в умовах превалювання плюралізму моральна складова політичної відповідальності не заперечує можливість прийняття суперечливого рішення задля досягнення загального добробуту шляхом впровадження необхідних реформ.

Відсутність легітимності не дозволяє правлячому класові отримати повну свободу в реалізації власної політичної волі. Низький рівень громадської підтримки не дозволяє еліті нехтувати морально-політичною складовою відповідальності та ухвалити політичне рішення, яке не знаходитиме розуміння серед громадянського суспільства та не дозволить досягти необхідного компромісу.

Проте, варто враховувати, що зазначений принцип може бути дієвим виключно в умовах демократичних політичних режимів. Політична система, яка заснована на встановленні жорстких управлінських конфігурацій, що суперечать незамінним демократич-

ним постулатам, пов'язаним зі свободою слова та забезпеченням реалізації громадянських прав і свобод, значно зменшує межу політичної відповідальності інститутів державної влади перед суспільством. В антидемократичній політичній моделі індивідуальна воля еліти завжди домінує над громадськими інтересами й очікуваннями. Суб'єктивні наміри носія державної влади лежать в основі будь-яких політичних рішень та є кінцевою метою їх практичного втілення. Виникнення конфліктних настроїв у суспільстві вирішується не через правові канали соціально-політичної комунікації, а через застосування сили чи альтернативних механізмів втілення потенціалу суспільної думки. За таких умов важко говорити про наявність реальної політичної відповідальності та намагання управлінської верхівки досягти легітимного компромісу з громадянським суспільством.

Таким чином, діяльність політичної еліти, заснована на врахуванні принципів політичної відповідальності та на встановленні компромісного балансу між індивідуальними інтенціями представників державних інститутів з політичною волею спільноти, якісно відрізняє сформований за такими критеріями політичний режим від антидемократичних утворень. Саме тому імплементація базових ліберальних принципів, таких як «політична відповідальність» та «політична воля» у структурній взаємозалежності створює передумови для формування ефективної політичної системи, заснованої на владно-суспільному порозумінні та відповідальності управлінської верхівки за власні вчинки перед власним населенням, навіть у разі ухвалення непопулярних рішень.

Аналізуючи як правову, так і моральну-політичну складову політичної відповідальності, ми робили акцент на визначенні їх складових у системі взаємовідносин «державна влада – громадянське суспільство». В той же час, не можна залишати поза увагою горизонтальну лінію політичної влади та зв'язок на рівні різних структур державного апарату. Генерування непопулярних у масах політичних рішень та їх подальше лобіювання потребує наявності компромісу між законодавчою і виконавчою політичною владою, оскільки ескаляція внутрішньосистемного протистояння не тільки негативно відобразиться на балансі політичної конкуренції, а й призведе до розладу механізмів державного функціонування.

Якщо ж говорити про «політичну відповідальність» між державними інститутами, то тут у більшій мірі превалює правова складова над морально-політичною. Оскільки політичний процес є середовищем максимального домінування суб'єктивних інтересів над нормами етики, така відповідальність регулюється на нормативно-правовому рівні.

З метою практичної реалізації сформованого в рамках теорії лібералізму механізму стримувань і протигаг та обмеження можливостей зосередження політичної влади в руках однієї з державних інстанцій, конституцією демократичної країни зазвичай законодавчо регламентується перелік процедур, спрямованих на збалансування державотворчих процесів. Інструментами реалізації такої відповідальності виступають імпічмент президента, дострокове припинення повноважень парламенту главою держави, вето глави держави щодо законів, прийнятих парламентом, відставка уряду за рішенням парламенту або глави держави, скасування чинності актів президента, парламенту чи уряду органом судового конституційного контролю через визнання їх неконституційними⁸.

Наявність представлених механізмів взаємного контролю зобов'язує політиків керуватись спільним консенсусом під час прийняття політичних рішень та створює передумови для розвитку нонконформістського політичного дискурсу, що дає змогу зберігати принцип плюралізму політичного світогляду не тільки в ході передвиборчої кампанії, але й у центрі генерування політичного процесу. Отже, при визначенні курсу управлінська верхівка не тільки контролюється власним електоратом та інститутом громадянського суспільства, але й зазнає перманентного тиску з боку опозиційних сил представлених у різних гілках політичної влади. Такий підхід не дозволяє окремій політичній силі чи одному політичному лідеру здійснювати свою політику в обхід притаманним демократичному суспільству інститутам політичного контролю та завдяки політичній відповідальності ставить рішення суб'єкта політичного процесу в залежність від об'єктивних обставин, обмежуючи можливість розвитку «волюнтаризму».

Важливий аспект у прийнятті політичних рішень – це рівень політичної культури, свідомості та компетенції політичного актора, наділеного владними повноваженнями. Суб'єктивний аспект

політичного процесу небезпідставно відіграє важливу роль у разі виникнення необхідності ініціювання реформаційних зрушень чи прийняття непопулярних рішень. Саме політична компетенція формує інститут лідерства та виокремлює суб'єкта політичного процесу, спроможного належним чином забезпечити матеріалізацію політичної волі в конструктивні рішення із збереженням політичної відповідальності у її морально-правовому вимірі. Отже, при визначенні курсу державної політики та збереження ефективного функціонування каналу владно-суспільної комунікації політичний лідер зобов'язаний керуватись ліберальним принципом індивідуальної відповідальності.

Досліджуючи моделі стабілізації консолідованого демократичного політичного режиму західна наукова традиція закріплює за індивідуальною відповідальністю важливе значення, проте надає перевагу правовим аспектам: «моральний індивідуальний обов'язок менш нагальний ніж правові зобов'язання, оскільки створює менше ризиків для політичного актора»⁹. Іншими словами, моральна відповідальність не завжди вимагає від політичного актора ініціювати ухвалення непопулярних політичних рішень заради спільного блага. Основною метою діяльності політиків у зазначеному випадку виступає збереження власних рейтингів та розширення строків перебування при владі. Представлений формат здійснення політичної влади можна ідентифікувати з популізмом, який заснований на індивідуальних інтенціях політичного актора спрямованих на утримання власної електоральної підтримки, без реалізації намірів проведення прогресивної модернізації для виправлення соціально-політичної ситуації.

Проте, використання зазначеного механізму є неможливим у довгостроковій перспективі та ставить під загрозу збереження самої політичної системи в разі виникнення можливих викликів чи загроз. Таким чином створюються передумови, коли об'єктивні чинники вимагають від управлінської верхівки прийняття жорстких рішень, які не користуються популярністю в спільноті та негативно відображаються на політичних рейтингах, але є важливими в контексті розвитку політичної системи, що дає привід говорити про можливу конструктивність непопулярних рішень та їх незамінність при державотворчих процесах. При цьому, важливим аспектом прийняття

правильного політичного рішення безсумнівно слугує політична відповідальність актора, в тому числі й виокремлені в ліберальних наукових теоріях як пріоритетні – правові зобов'язання.

Систематизуючи варіативні підходи до визначення сутнісних особливостей досліджуваних явищ, можна дійти наступних висновків. Політичний процес зумовлює для політичних акторів численні виклики, що потребують пошуку необхідних механізмів їх подолання. За таких умов ефективне реформування та модернізація соціально-політичної обстановки може потребувати прийняття політичних рішень, що не користуватимуться популярністю серед представників громадянського суспільства. Проте, будь-яке непопулярне рішення може призвести до необхідних результатів, навіть в обхід публічної думки, за умов наявності у політичних лідерів належного рівня політичної компетенції та легітимності, які дозволяють впроваджувати проблемні ініціативи без інспірування радикальних владно-суспільних протиріч.

Важливим інструментом, який сприяє збалансуванню соціально-політичної ситуації в умовах виникнення небезпеки внутрішньосистемної конфронтації, є ефективне функціонування каналу владно-суспільної комунікації та інститутів політичної відповідальності. Для формування успішного політичного режиму важливим є симбіоз морально-політичної та нормативно-правової відповідальності при моделюванні курсу державної політики. Якщо перша полягає у високому рівні політичної культури еліти, що дозволяє зберігати перманентний зв'язок з громадянським суспільством та ставити загальне благо вище від індивідуальних пріоритетів, то друга регламентує правові аспекти політичної взаємодії не тільки між управлінською верхівкою і масами, але й у межах інститутів державної влади, що забезпечує практичне втілення ліберального принципу «стримувань і противаг».

Враховуючи зазначені обставини, консолідація дієвої моделі демократичного режиму можлива за умов реальної спроможності політичної еліти ухвалювати політичні рішення, не продиктовані популістськими спрямування, несучи за них відповідальність у рамках перерахованих інститутів. Непопулярні політичні рішення та відповідальність за них є проявом політичної волі уповноважених політичних акторів, які, не зважаючи на власний індивідуальний ха-

рактер, потребують на завершальній стадії досягнення політичного компромісу.

1. *Wolff E.* Political Responsibility for a Globalised World: After Levinas' Humanism / Wolff E. – Verlag, 2014. – P. 26. 2. *Johnson G. F.* Political Responsibility Refocused: Thinking Justice After Iris Marion Young / G. F. Johnson, L. Michaelis. – University of Toronto Press, 2013. – P. 144. 3. *Esquith S. L.* The Political Responsibilities of Everyday Bystanders / Esquith S.L. – Penn State Press, 2011. – P. 60; Miller D. National responsibilities and Global justice / D. Miller. – Oxford University Press, 2007. – P. 82. 4. *Шляхтун П. П.* Конституційне право: словник термінів / Шляхтун П.П. – К. : Либідь, 2005. – 592 р. 5. *Gastil J.* Democracy in Small Groups: Participation, Decision Making, and Communication / Gastil J. – Ph. : New Society Publishers, 1993. – P. 28; Barbieri W. A. Civil Society: Who Belongs? / Barbieri W. A., Magliola R. R., Winslow R. – CRVP, 2004. – P. 306 6. *Blundell J.* Margaret Thatcher: A Portrait of the Iron Lady Blundell J. – Algora Publishing, 2008. – P. 123. 7. *Jäger T.* Handbuch Sicherheitsgefahren / Jäger T. – Springer-Verlag, 2015. – P. 3896 8. *Малкіна Г.* Демократія і політична відповідальність [Електронний ресурс] / Г. Малкіна. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26755/02-Malkina.pdf?sequence=1> 9. *Esquith S. L.* Цит. праця. – P. 60.

***Smirnova Valentyna.* Unpopular decisions as a display of individual political will and responsibility**

One of the key aspects of democracy is articulation of public expectations, carried out by relevant state authorities. Defending national interests, public servants and politicians are required to follow the needs of their own electorate, which is a prerequisite for their continued support ratings. Thus the unpopular decisions can be derived from the urgent challenges of our time. Such decisions may lead to a conflict between the government and civil society and develop into an unprecedented escalation in the situation that occurred during the events of 2014 in Ukraine.

Events in Ukraine is a typical manifestation of power and social confrontation and the failure of elite takes moral and political responsibility. Individual priorities of politicians gain the upper hand over the public interest, which caused the materialization of unpopular political decisions in the destruction of existing political regime. In such circumstances, the political will of the ruling class ddisharmonized with public interest, and therefore there was a loss of appropriate level of legitimacy.

The activities of the political elite, based on consideration of the principles of political responsibility and compromise on establishing a balance between individual intentions representatives of state institutions to the political will of the community, qualitatively distinguishes the certain political regime from anti-democratic ones. Therefore, implementation of basic liberal principles such as "political responsibility" and "political will" in the structural interdependence creates conditions for the formation of an effective political system based on power and social understanding

and responsibility of top leaders for their own actions to their own population, even in the event of unpopular decisions.

Generation unpopular among the masses political decisions and further lobbying requires a compromise between the legislative and executive branches as the internal confrontation escalated not only negatively influence on the balance of political competition, and lead to frustration mechanisms of state functioning.

Any popular decision may lead to the required results, even bypassing public opinion, subject to adequate political leaders of political competence and legitimacy that allow the problem to implement initiatives without inspiration radical power and social contradictions.

An important tool that helps to balance the socio-political situation in terms of danger intra system confrontation is effective channels of communication and political responsibility. To form a successful political regime the symbiosis of moral and political and legal responsibility in modeling the course of public policy is very important. If the former is the high level of political culture of elites that saves a permanent link with civil society, the latter regulates the legal aspects of political cooperation, not only between managerial elite and the masses, but also within the institutions of state power, providing practical implementation of the liberal principle of "checks and balances".

Key words: political responsibility, unpopular decision, political will, legitimacy.

УДК 321.01

В. М. ТАРАСЮК

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА СУЧАСНИХ МЕДІА

Розглядається питання використання інформаційного простору як інструмента впливу на широкі маси населення. Найпотужнішим каналом комунікації з точки зору можливостей щодо впливу на масову свідомість є телебачення. Досліджується процес впливу різних джерел інформації на формування суспільної думки. Зазначається про форми застосування інформаційних технологій у перехідних суспільствах. Зроблені висновки про головні пріоритети розвитку інформаційної політики держави.

Ключові слова: інформація, інформаційні технології, засоби масової інформації, проблеми дефектності інформаційного простору, формування суспільних цінностей.

© ТАРАСЮК Володимир Миколайович – аспірант відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України